

rın bilinen en eski adı, Sabir Türkleri'ne nisbetle Sibir veya Sibiryâ idi.

Baraba bölgesinin şehirleri Tobul, İrtiş, İrtiş ve Ob ırmakları ile bunlara katılan diğer ırmaklar üzerinde kurulmuştu. Rus kaynaklarında Sibir Hanlığı olarak geçen Bek-Kondu Şibanlıları veya Tura Özbek Hanlığı'nın başşehri, Baraba destanlarında adına çok sık rastlanılan İskir veya Esker şehri idi. Burası, İrtiş ile Tobul ırmağının birleştiği yerde kurulmuş olan eski Sabir Türkleri'nin başşehri Sibir'in bulunduğu yerdı. Bu sebeple Esker adı, Radloff tarafından açıklandığı gibi "eski yar, eski sahil" değil, muhtemelen "eski yer" anlamına gelmektedir. Bu bölgenin başlıca şehirleri, Ob ırmağı ile İrtiş'in birleştiği yerdeki Samar, Ob ırmağının Kuzey denizine ulaştığı yerdeki Şarkel (Sarı Şehir), İrtiş'e katılan Kondu ırmağı üzerindeki Kondu-Tura ve Tobul havzasındaki Tümen idi. Bek-Kondu Han neslinden gelen Tura Özbek hanları, Hârizm ve Buhara'dan gelen İslâm din adamlarının telkinleriyle İslâmiyet'i Kuzey Buz denizine, doğuda ise Yenisey boylarına kadar yaymışlardı. Bunda özellikle Küçüm Han'ın büyük rolü olmuştur. Küçüm Han'ın babası zamanında Yenisey boylarına, Çulum ve Abakan havzalarına yayılmaya başlayan İslâmiyet, Küçüm Han devrinde Yakut Yurdu ve Baykal havzalarına kadar dayanmıştı.

Baraba 1579'dan itibaren Yermek idaresindeki Rus kazaklarının yağmasına uğradı. Başşehir Esker de bu tahribattan kurtulamadı. Küçüm Han bunlarla çetin bir mücadeleye giriştiyse de ateşli silâhlarla donanmış Rus kazaklarına karşı tesirli olamadı. Onun ölümünden sonra oğulları bu mücadeleyi sürdürdüler, ancak Rus istilâsına engel olamadılar. Böylece istiklallerini ve varlıklarını kaybeden Barabalar, XIX. yüzyılda Sibiryâ demiryolu hattının yurtlarından geçmesi üzerine kuzeydeki Om, Tartas, İçe, Kama ırmakları ile Uba, Çanı, Sartlan gölleri havzalarına çekildiler. 1865'te Radloff bu bataklık ve ormanlık bölgelerde yaşayan Baraba oymaklarını tesbit etmiştir. Bu tesbitlere göre Terene oymağı, Kargat ve Yarkı ırmağı boyunda 150 kişi; Tarı oymağı, Ulba gölü havzasında 214 kişi; Baraba oymağı, Kulunda gölünün kuzeyinde 1685 kişi; Kölöbö (Köl-aba) oymağı, Kama, Tartas, Tara ırmakları boyunda 1407 kişi; Longa (Ulunga, Urunga) oymağı, Tara ırmağının orta mec-

rasında ve Om ırmağı havzasının güneyinde 745 kişi; Lübey (Lüvey, Ulu-bay) oymağı, Om ırmağının kuzeyinde 203 kişi; Kargalı oymağı, Om'un kuzeyinde 231 kişiden ibaret bulunuyordu. Bu sırada toplam 4635 kişiden ibaret olan Barabalar 1897 nüfus sayımına göre 4433 kişilik nüfusa sahipti. 1926 nüfus sayımında ise ancak otuz dokuz kişi kendisini Baraba olarak kaydettirmiş, diğerleri Kazan Tatarı olarak yazılmışlardır. Ancak Barabalar'ın sayılarının günümüzde çok daha fazla olduğu sanılmaktadır.

Bugün Baraba bozkırları olarak adlandırılan bölge 117.000 kilometrekarelik bir yüzölçüme sahip olup burada çok soğuk bir kara iklimi hâkimdir. Bölgede zengin petrol ve tabii gaz yatakları vardır. Nüfusu 1949 sayımında 500.000'den fazla idi ve yörede dağınık bir yerleşme görülmekteydi. Halkın çoğunluğunu sonradan buralara yerleştirilmiş olan Ruslar ve Ukraynalılar teşkil eder. Ayrıca daha önceki devirlerde Volga bölgesinden göç etmiş olan Tatar Türkleri de burada yaşamaktadır. Bu bölgede yaşayan Barabalar çiftçilik, besicilik, balıkçılık ve kürkçülük ile geçinirler.

BİBLİYOGRAFYA :

H. H. Howorth, *History of the Mongol*, London 1880, III, 25; Zeki Velidi Togan, *Türkîli Haritası ve Buna Dair İzahlar*, İstanbul 1943, bk. İndeks; a.mlf., *Bugünkü Türkîli Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 159 vd.; W. Radloff, *Sibiryâ'dan* (trc. Ahmed Temir), İstanbul 1954-58, I-II, tür.yer.; L. Rasonyi, *Tarihte Türk-lük*, Ankara 1971, s. 269-270; Abdülkadir İnan, "Sibiryâ Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s. 1272-1282; BSE, IV, 683-686; R. Rahmeti Arat, "Baraba", *İA*, II, 306-307; W. Barthold — A. Bennigsen, "Baraba", *EI²* (İng.), II, 1028; a.mlf.ler, "Bârâbe", *UDMİ*, III, 872-874; Mustafa Kafalı, "Baraba", *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, IV, 314-315.

MUSTAFA KAFALI

BARAK BABA

(ö. 707/1307)

Babâî hareketi çevrelerine mensup
Kalenderiyye tarikatı
şeyhlerinden bir Türkmen babası.

Asıl adı bilinmeyen Barak Baba, kaynakların çoğuna göre Babâî hareketinin merkezlerinden Tokat yakınlarındaki bir köyde doğdu. Babasının zengin bir aileye mensup olduğu rivayet edilmektedir. Genç yaşlarda dervişliğe heveslenerek Babâî muhitinden meşhur Türkmen babası Sarı Saltuk'a mürid oldu. Kendisi-

ne Barak (köpek) lakabını Sarı Saltuk'un verdiği nakledilir. Sarı Saltuk'la ne zaman münasebet kurduğu pek bilinmiyorsa da bazı kaynaklarda ondan Barak el-Kırîmî şeklinde bahsedildiğine bakılırsa şeyhinin Kırım'daki ikameti sırasında kendisine intisap etmiş olması muhtemeldir.

Barak Baba dervişliğe başladıktan sonra hemen hemen bütün Anadolu'yu gezdi; bu arada İran'a da gitti. Daha şeyhiyle birlikteyken meşhur olmaya başlayan Barak Baba, bu ününü İran'da Sultâniye şehrindeki İlhanlı sarayına kadar duyurdu. İlhanlı Hükümdarı Gazan Han (1295-1304) kendisini sarayına çağırttı. Barak Baba Sultâniye'de bu hükümdar tarafından bazı tecrübelerle tâbi tutuldu ve neticede göze girmeyi başararak önemli mevkiler elde etti. Barak Baba'nın, Gazan Han'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Olcaytu Hudâbende döneminde de itibarını koruduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Olcaytu onu çeşitli yerlere yolladığı elçilik heyetlerine dahil etmiştir. Meselâ 705 (1305-1306) yılında dervişlerinin de katıldığı bir heyetle Şam'a, Memlük Sultanı el-Melikü'n-Nâsır'a gönderilişi bunlardan biridir. Bu hizmetinden memnun kalan Olcaytu'nun, henüz yeni kabul ettiği İmâmiyye Şiîliği'nin propagandası için Barak Baba'yı Gılan bölgesine gönderdiği de nakledilir. O burada hem Şiîliği yayacak, hem de Gılanlılar tarafından esir edilen İlhanlı kumandanı Kutluğ Şah'ı kurtarmaya çalışacaktı. Ancak Gılanlılar'ın reisi Topaç Barak Baba'yı müridleriyle beraber öldürttü. O sırada kırk yaşlarında olan Barak Baba'nın ölümü Olcaytu'yu kızdırdı ve derhal asker göndererek Topaç'ı cezalandırdı. Barak Baba'nın ölümünden çok müteessir olan hükümdar Sultâniye'de onun hâtırasına bir türbe ve zâviye yaptırdı, fakirlere para dağıttı; dervişlerine de ellışer dinar yevmiye tahsis etti. Bu durum, Barak Baba'nın Olcaytu'ya ne ölçüde tesir ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Abdûlbaki Gölpinarlı tarafından neşredilen 753 (1352) tarihli bir mezar kitabesi, Barakiyyûn (Baraklılar) denilen Barak Baba müridlerine XIV. yüzyılın ortalarında Anadolu'da da rastlandığını açıkça göstermektedir. Kaynakların ifadelere göre, Barak Baba'nın Anadolu'da olduğu kadar İran'da da çok sayıda mürid edindiği anlaşılmaktadır. Nitekim Mevlânâ'nın torunlarından Ulu Ârif Çelebi

Sultânîye'ye gittiği zaman burada Barak Baba Zâviyesi şeyhi Hayran Emîrci ile görüşmüş ve onunla dostluk kurmuştu. Hayran Emîrci de kısa bir müddet için Konya'ya gelmiş ve Mevlevî âyinlerine katılmıştı. Barak Baba'ya bağlı müridlerin İran'daki nüfuzlarını Timur devrine kadar devam ettirdikleri bilinmektedir.

Barak Baba'nın İmâmîyye Şiîliği'nin propagandasıyla görevlendirilmesi, Anadolu'da iken olmasa bile İran'a gittikten sonra onun bu mezhebe geçtiğini kesin olarak ortaya koymaktadır. Tasavvufî yönü konusunda ise bilhassa Arapça kaynaklar meseleyi yeterince aydınlatacak bilgiler vermektedir. Bunlar Barak Baba'nın Şam'a gelişini anlatırken gerek kendisinin gerekse dervişlerinin kıyafetlerine, hal ve tavırlarına geniş yer ayrılmıştır. Bu kaynaklarda onunla beraber dolaşan 100 kadar dervişin aynı biçimde giyindikleri belirtilir. Başlarında, iki yanında boynuzlar olan keçe külâhlar bulunuyordu. Saç ve sakalları kazınmıştı, ancak gür bıyıkları vardı. Boyunlarında küçük çanlardan ve boyalı aşık kemiklerinden yapılmış kolyeler taşıyorlardı. Barak Baba zaman zaman dervişlerinin çaldığı davulların temposuna uyarak rakediyordu. Bu kıyafeti, bazı tavır ve sözleri, davul eşliğinde raksetmesi Barak Baba'nın zındıklıkla itham edilmesine sebep olmuş, hatta kendisinin ve dervişlerinin bıyıkları "sünnet üzere" kısaltılmış, boynuzlu külâhları çıkartılmıştı. Barak Baba ve müridleri bu sebeple Şam'da iltifat görmemişler, Mısır'dan da kovulmuşlardır. Kaynaklarda halkın kendileriyle alay etmek için söylediği dikkate değer manzumeler de yer almaktadır. Bu manzumelerde Baraklıklar'ın "şeytanın avenesi" olarak tavsif edildikleri görülmektedir.

Barak Baba ve müridlerinin Kalenderiyye'ye mensup Haydariyye tarikatından olduklarını ve XIV. yüzyılın başlarında henüz Şamanist gelenekleri önemli ölçüde muhafaza ettiklerini rahatça söylemek mümkündür. Bilhassa davul ve çingirak sesleriyle rakederek hayvan seslerine benzeyen sesler çıkaran Barak Baba bunu açıkça göstermektedir. Ayrıca kaynaklar kendisinin vecde gelebilmek için afyon kullandığını da naklediyor ki bu da onun ve dolayısıyla müridlerinin Kalenderiyye-Haydariyye tarikatı mensubu oldukları görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Barak Baba'nın vecd halinde söylediği rivayet edilen ve muhtemelen dervişlerinden biri tarafından kaleme alınan

bir risâlesi zamanımıza kadar gelmiştir. Birtakım anlaşılmaz sözler (şathiyyât) ihtiva eden *Kelimât-ı Barak Baba* adındaki bu risâle 853 (1449) tarihinde Babai hareketinin merkezi olan Amasya'da istinsah edilmiştir. *Kelimât-ı Barak Baba* Hilmi Ziya Ülken tarafından Barak Baba'ya dair bir makalenin sonunda yayımlanmıştır. Ayrıca Kutbül-Alevî adında birinin söz konusu risâleye yazdığı bir de şerh bulunmaktadır.

Kaynakların Barak Baba ve müridleri hakkındaki bütün olumsuz kayıtlarına rağmen bazı zıttı bilgiler ihtiva ettikleri de görülmektedir. Meselâ birkaçında Barak Baba ve müridlerinin beş vakit namaz kıldıkları, hatta Barak Baba'nın, namazını aksatanları dövmek üzere bir **muhtesib*** tayin ettiği belirtilmektedir. Bütün bu farklı ifadelerden şöyle bir hükme varılabilir: Barak Baba bazı Şamanik etkiler taşıyan, ancak Şam ve Mısır gibi Sünniliğin sağlamca yerleştiği bölgelerde ibadet konusunda titizlik gösteren Şîr bir Türkmen babası, saç, sakalı ve kaşları kazınmış gür bıyıklı bir Haydarî şeyhidir.

Bugün Anadolu'da Barak ismini taşıyan bazı köyler bulunmaktadır. Bunların hepsinin değilse bile bazılarının, bir zamanlar Anadolu'da yaygın olan Barak Baba dervişlerinin hâtırasını taşıdığı kuvvetle muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

- Birzâlî, *Târîh*, TSMK, III. Murad, nr. 2951, II, vr. 105^b; Abdullah b. Ali el-Kâşânî, *Târîh-i Olcaytu Sultan Muhammed Hüdâbende*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3019, vr. 166^{a-b}; Eflâkî, *Menâkıb-ü'l-Ârifîn*, II, 860-862; Safedî, *A'yan-ü'l-Âşır*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2970, II, vr. 43^b; Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 416^a-417^b; Aynî, *İkdül-cümân*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2392, XX, vr. 323^{a-b}; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, I, 473; Münecimbaşı, *Câmi'ü'd-düvel*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3171, I, vr. 1183^a-1184^b; *Amasya Tarihi*, II, 461-463; M. Fuad Köprülü, *Influence du Chamanisme turco-mongole sur les ordres mystiques musulmans*, İstanbul 1929, s. 17; a.mlf., "Anadolu'da İslâmîyet", *DEFM*, sy. 4-6 (1338-39), s. 393 vd.; Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 43, 457-472; *Köylümüz* (İçişleri Bakanlığı neşriyatı), Ankara 1968; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970, s. 271; Hilmi Ziya [Ülken], "Anadolu Tarihinde Dinî Rûhiyat Müşâhedeleri", *Mihribân*, sy. 13-14, İstanbul 1340, s. 440 vd.; Ziyâeddin Fahri [Findikoğlu], "Barak Baba Risâlesi", *Hayat Mecmuası*, sy. 2, İstanbul 1927, s. 29 vd.; Haydar Ali Dirioz, "Kutbu'l-Alevî'nin Barak Baba Risâlesi Şerhi", *TM*, IX (1951), s. 167-170; B. Lewis, "Barak Baba", *EI*² (İng.), I, 1031; H. Algar, "Barâq Bâbâ", *Elr*, III, 754-755.

AHMET YAŞAR OCAK

BARAK HÂCİB

(ö. 632/1235)

Kirman'da
hüküm süren Kutluğhanlılar
hânedanının kurucusu
(1222-1235).

Aslen putperest olan Karahıtaylar'a mensuptur. Nesevî'ye göre Karahıtay Hükümdarı Gür Han'ın **hâcib*** iken Hârizmşah Alâeddin Muhammed'e elçi olarak gönderilmiş, ancak geri dönmesine izin verilmeyerek Karahıtaylar'ın yıkılışına kadar sarayda alıkonulmuştur. Bu tarihten itibaren de önce hâcib, daha sonra da Alâeddin Muhammed'in oğlu Gıyâseddin Pîr Şah'a **atabeg*** tayin edilmiştir. Cüveynî'ye göre ise elçi olarak Barak'ın yerine kardeşi Hamîd-Bür gönderilmiştir. Karahıtaylar'ın yenilgisiyle sonuçlanan Talas Savaşı'nda (607/1210) esir alınan başkumandan Tayangu ile beraber Barak ve kardeşi Hamîd-Bür da Alâeddin Muhammed'e getirilmiş ve Barak Karahıtaylar'ın yıkılışından sonra onun hizmetine girerek hâcibliğe yükselmiştir.

Alâeddin Muhammed Moğollar'ın önünden kaçarken ölünce oğlu Gıyâseddin Pîr Şah Irâk-ı Acem'e yerleşti; Barak Hâcib de onun gözde emîrleri arasına girerek Kutluğ Han unvanını aldı ve İsfahan valiliğine tayin edildi (1221). Daha sonra Gıyâseddin'in veziri Tâceddin Kerîmü's-şark ile ihtilâfa düştüğü için, Cüveynî'ye göre ise Tolan Çerbi kumandasındaki Moğol ordusunun yaklaşması üzerine Hindistan'a Celâeddin Hârizmşah'ın yanına gitmeye karar verdi ve Gıyâseddin'den izin alarak yola çıktı. Berdesîr yakınlarında Ahdâs'ın teşvikiyle Kirman Emîri Ebû'l-Kâsım Şücâüddin'in saldırısına uğradı. Ancak Ebû'l-Kâsım'ın ordusundaki Türkler'in kendi safına geçmesi sayesinde saldırıyı bertaraf eden Barak onlara ağır kayıplar verdirdi ve Kirman'a hâkim oldu (1222). Nesevî'ye göre ise Barak Hâcib daha başlangıçta Kirman'a vali tayin edilmiş ve bu tayin 1224'te Kirman'a gelen Sultan Celâeddin Hârizmşah tarafından da onaylanmıştı. Barak bu sırada kızlarından birini Celâeddin'e vererek Hârizmşahlarla akrabalık kurdu. Sultan bir müddet Berdesîr'de kaldıktan sonra Barak'ı görevinde bırakıp geri döndü.

Barak Celâeddin Hârizmşah'ın Gürcüler'le uğraşmasından faydalanarak ülkeye tek başına hâkim olmak için Moğollar'la iş birliğine girişti. Rivayete göre